

Edouard Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, tome I, (Annales de l'Est, publiées par la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de l'Université de Nancy, mémoire no. 30), Nancy, 1966

A scrie o istorie politică pur și simplu, ar putea apărea în zilele noastre neașteptat și aproape „ilegitim”, așa cum însăși Ed. Will se exprimă în prefața cărții sale, dar această prefață este. În același timp, suficient de explicativă în privința motivelor care l-au determinat pe autor să alcătuiască o carte al cărei cuprins să fie doar un „schelet al istoriei”. Ca profesor al Facultății de Litere și Științe Umanistice din Nancy, Ed. Will s-a gândit să dea un manual studenților francezi care de mult timp resimțeau nevoia unei lucrări mai noi, scrisă în limba lor, asupra istoriei politice a epocii respective, manual care, pe de altă parte, li putea îngădui să-și consacre orele de curs altor probleme decât tratării evenimentelor politice.

Caracterul utilitar pe care de la bun început autorul l-a sortit cărții se resimte în forma sa care nu are pretenția de a fi originală, așa cum materia însăși tratată nu este nouă.

Inițial, lucrarea fusese concepută ca o expunere didactică și cursivă asupra perioadelor cuprinse între anii 323 î.e.n. (moartea lui Alexandru cel Mare) și 30 î.e.n. (bătălia de la Actium care marchează cucerirea de către romani a ultimului stat elenistic, Egiptul). Materia a fost împărțită în două volume, dintre care primul apărut ne conduce până la data înscăunării lui Antiohos al III-lea în Siria — după moartea lui Seleucos al III-lea, în 223 î.e.n. — și aceea a lui Filip al V-lea, în Macedonia, în 221 î.e.n. — după dispariția lui Antigonos al III-lea Dôson.

Dar de la proiectul inițial, care ar fi putut transforma lucrarea într-un „aide mémoire” sec și insuficient nuanțat, concepția cărții, chiar dacă nu și forma sa, a evoluat repede, nu către extrema cealaltă, a unei lucrări de erudiție, greoaie și plină de note și trimiteri bibliografice, ci către o linie de mijloc care, sacrificind numeroase detalii în favoarea limpezimii și a cursivității, păstra totuși un indispensabil aparat informativ.

Astfel, imediat după cuvîntul de introducere al autorului și după lista principalelor abreviații, urmează o bibliografie generală, foarte succintă, care, omițînd lucrările vechi — fie ele cit de valoroase la vremea lor — grupează pe cele mai noi sau relativ noi ce cuprind — din punct de vedere al istoriei politice — totalitatea perioadei, sau cel puțin, partea cea mai importantă a acesteia, precum și pe cele care tratează toată perioada — ca timp — dar dintr-un punct de vedere parțial (de exemplu, istoriile dinastice sau locale). O dată întocmită această listă, autorul nu mai menționează la fiecare pagină titlurile citate în ea, subînțelegînd că operele respective constituie un element de bază al informației la care, în mod automat, referirea se face permanent în cursul expunerii.

În lista bibliografică de început nu figurează lucrările privind istoria socială, economică, religioasă, culturală etc., aceste probleme nefiind tratate în carte; ceea ce nu înseamnă că cititorul este lipsit complet măcar de stric-

tul aparat de erudiție la care are pretenție, căci soluția adoptată de autor răspunde acestei cerințe în suficientă măsură încât să îngăduie o bună înțelegere a lucrurilor sau chiar un imbold spre o nouă cercetare. Cum, pentru o mai ușoară consultare, materia cărții a fost ordonată la extrem, fiind împărțită în patru părți — dintre care două sînt incluse în primul volum — și fiecare din aceste părți în capitole, iar capitolele în secțiuni — toate intitulate și subintitulate la extrem — la sfrșitul fiecărei secțiuni au fost adăugate două appendice: „izvoarele” și „bibliografia complementară și notele”. Izvoarele aduc numele cele mai prestigioase ale istoriografiei antice, renunțîndu-se la abreviatori și compilatori, în afara cazului în care aceștia sînt singurii ce pot fi citați sau oferă un punct nou de vedere asupra problemei sau momentului discutat. Bineînțeles nu lipsesc nici nume mai puțin cunoscute, căci adeseori istoriografi puțin celebri altfel au consemnat faptele petrecute în epoca respectivă, fiind unicii la care se poate face referirea pentru un eveniment sau o situație. La „bibliografia complementară și note” nu mai sînt repetate, așa cum s-a amintit, titlurile lucrărilor capitale înscrise în lista de la începutul cărții, trimiterea la ele nemaifăcîndu-se decît atunci cînd, în anumite privințe, opiniile respectivilor autori merită deosebi subliniate sau, dimpotrivă, supuse discuției. Aici sînt însă grupate lucrările parțiale și de amănunt, precum și controversele asupra unor anumite puncte sau probleme marginale care, dacă ar fi fost discutate în text, ar fi îngreuiat considerabil urmărirea firului evenimentelor. Tot aici sînt citate, atunci cînd aduc lumini sau detalii noi, documentele epigrafice, papirologice și numismatice. În felul acesta, chiar dacă textul lucrării apare „defrișat” de tot ceea ce l-ar putea transforma într-un hățiș întunecos, în care cu greu s-ar putea înainta, cititorul nu rămîne totuși nepus la curent cu starea actuală a cunoștințelor privitoare la diversele capitole ale istoriei politice a lumii elenistice.

Un index analitic general va figura la sfrșitul volumului al II-lea al lucrării, ce va apare probabil curînd și care va cuprinde părțile a treia și a patra.

Părțile III-a și a doua ce alcătuiesc volumul I sînt intitulate „Dizlocarea imperiului lui Alexandru și formarea marilor regate elenistice” (323—276 î.e.n.) și „Imposibila stabilitate” (281—223 î.e.n.), ultima mergînd de fapt pînă la moartea lui Antigonos al III-lea Dôsôn (221 î.e.n.).

Prima parte, deși la fel de importantă ca și celelalte, este totuși redactată mai succint, ea fiind suficient de bine tratată de P. Roussel în volumul său apărut în colecția G. Glotz, *Histoire grecque*, IV, 2, (1945), cartea a II-a: *Le démembrement de l'empire d'Alexandre*; la această lucrare Ed. Will face în primul rînd trimiterea în bibliografia sa complementară, adăugînd numai informațiile noi adunate în ultimii douăzeci de ani, și socotînd altfel inutil să mai dea amploare prezentării unei perioade studiate analitic de autorul citat.

Limita general acceptată a perioadei respective e considerat anul 280 î.e.n., dată în jurul căreia au dispărut toți vechii colaboratori ai lui Alexandru cel Mare; țînînd însă seama de evoluția care a dus la formarea și definitivarea celor trei mari puteri elenistice ale secolului, Ed. Will coboară această dată pînă la 276 î.e.n., moment în care situația din Macedonia se clarifică prin restabilirea Antigonizilor în persoana lui Antigonos Gonatas.

După moartea lui Alexandru, lupta care se duse între protagoniștii ideii de unitate a imperiului și cei ce nutreau tendințe separatiste sfrșise prin înfrîngerea primilor, și în locul fascinantei — dar atît de efemere — existențe a acestui imperiu universal, în cadrul căruia un conducător dotat cu calități deosebite ar fi putut desfășura acțiuni de mare amploare — fruct al unei concepții de dominiu universal —, se creaseră acum state ai căror conducători se intitulau, fiecare în parte, „basileis”, ale căror granițe politice constituiau o piedică în calea unor asemenea ambiții, și apăruse o nouă gîndire politică ce se poate numi „gîndire de stat”. O altfel de unitate se închea acum, realizată prin schimbul de idei, prin sincretismul religios, prin lungile drumuri ale caravelor și flotelor comerciale ce ajungeau pînă în cele mai îndepărtate ținuturi ale acestei lumi care elabora o nouă cultură și civilizație.

Elenismului occidental îi este consacrat ultimul capitol al primei părți și problemele lui sînt tratate succint, această tratare rezumîndu-se la relevarea contactelor dintre istoria politică a lumii de Răsărit și aceea a grecității occidentale în epoca formării statelor elenistice, mai exact, la legăturile aventurierului Agatocle cu diadohii, în special cu Ptolemeios, și la expediția lui Pyrrus în Italia și Sicilia. Asemenea procedeu este motivat de faptul că Ed. Will consideră, ca atîția alții, că epitetul de „elenistic” trebuie rezervat numai rezultatului contactelor între civilizația greco-macedoneană și vechile civilizații ale Orientului Apropiat; lumea greacă occidentală va căpăta caractere „elenistice” nu prin participarea ei însăși ca factor inițial constituant al noii civilizații, ci sub influența Orientului elenistic, și expansiunea romană în Răsărit va contribui în bună măsură la aceasta.

Dacă procesul separării definitive a celor trei mari state elenistice e socotit încheiat în 275 î.e.n., perioada ce urmează nu se caracterizează printr-un echilibru politic, ceea ce îl face pe autor să intituleze partea a II-a a cărții sale, care se ocupă de această epocă, „Imposibilitatea stabilitate” (281 — 241 î.e.n.).

Pentru ușurarea expunerii faptelor — partea respectivă e mult mai analitic prezentată — el va ține seama de împărțirea geografică și va studia separat „res Europae” și „res Asiae”, neuitînd totuși că istoria politică nu reprezintă întreaga realitate istorică și că dincolo de separarea geografică sau de conflictele diplomatice, între cele două lumi au existat și relații de altă natură care le-au legat într-un tot și care au pregătit unificarea politică de mai tîrziu, realizată prin cucerirea romană.

O serie de părți obscure ale acestei perioade, ca de pildă cronologia, desfășurarea operațiilor militare și rezultatele lor, războaiele siriene, participarea lui Antigonos Gonatas la aceste războaie etc., rămîn încă neelucidate, evenimentele fiind prea stufoase și sursele incomplete sau contradictorii.

Autorul acordă un mare rol politicii externe lagide din secolul al III-lea î.e.n., considerînd-o unul dintre „motoarele istoriei timpului”.

Analizînd — fără să intre în amănuntele structurii lui organizatorice — problema „mercantilismului de stat” și măsura în care el a slujit politica externă a Ptolemeilor sau a fost slujit de către aceasta, Ed. Will adoptă o opinie apropiată de aceea a lui M. Rostovțev care afirmase că cele două ordine de fapte, politico-strategice și economice, merg, cel puțin pînă la un anume punct, mîna în mîna. În privința raportului între ele, autorul este categoric în a afirma că „mercantilismul lagid ... a fost în serviciul mării politice mediteraneene lagide și a fost deci unul dintre resorturile politice ale lumii elenistice” (p. 176). Oricum, după părerea lui, în acest caz politicul precede economicul (p. 185), iar acesta din urmă este pus în slujba talasocrației egiptene care trebuia să garanteze securitatea Egiptului. Asemenea afirmație este totuși discutabilă prin forma exclusivistă în care este prezentat raportul „politic-economic” și prin aceea că nu acordă suficientă greutate problemei asigurării piețelor de desfacere pentru grîul egiptean problemă atît de importantă pentru regatul ptolemaic.

Din paginile care prezintă situația din Asia — caracterizată în această vreme de conflictele dinastice dintre seleucizi și lagizi, se poate întrevădea, dincolo de virtutea ciocnirilor și al acțiunilor diplomatice, aspectul cel mai grav al lucrurilor, anume treptata dezintegrare a regatului seleucid care cuprindea ținuturi și populații atît de numeroase, cu probleme atît de variate căroara dinastia seleucidă nu le-a putut face față.

Ultimul capitol al cărții tratează problemele europene în răstimpul cuprins între 261 (sfîrșitul războiului zis al lui Chremonides) și 221 î.e.n. (moartea lui Antigonos al III-lea Dôsôn). Deși documentele referitoare la această perioadă sînt mai numeroase, o serie de aspecte rămîn incomplet elucidate, ca de pildă politica greacă a lagizilor în această epocă sau invers, politică asiatică a antigonizilor Gonatas, Demetrios al II-lea și Antigonos al III-lea Dôsôn în Asia, precum și raporturile dintre ele.

Mai amănunțit prezentate sînt problemele care se referă strict la regiunile europene ale

Greciei unde Gonatas are de înfruntat o serie de greutăți în cea de-a doua parte a domniei sale și unde Demetrios al II-lea și Antigonos al III-lea Dôsôn au de făcut față războiului împotriva aheilor și etolienilor, crizei dardaniene, războiului cleonic etc.

Volumul I se încheie cu momentul fundării unei noi ligi a statelor grecești sub hegemonia macedoneană, Alianța helenică (224/3 î.e.n.), cu momentul bătăliei de la Selassia (222 î.e.n.) care marchează sfârșitul încercării de dominație a Spartei în Pelopones, și cu moartea lui Antigonos al III-lea Dôsôn în 221 î.e.n.

Clar și pus la punct cu informația, primul volum al lucrării lui Ed. Will este de un real folos pentru cei ale căror preocupări au con-

tingențe cu epoca elenistică. Autorul nu a voit nici să riște o istorie „totală”, socotind că insuficiența documentației nu-i poate îngădui o asemenea încercare, nici să adauge, în mod artificial și parțial, capitole de analiză social-economică, culturală etc. pentru a demonstra cu orice chip că face o sinteză.

Ținându-se pe linia propusă inițial — care nu a exclus referirea la fapte și de alt ordin atunci când erau necesare pentru înțelegerea celor politice —, el a oferit, o dată cu lucrarea sa, mai mult decât un manual universitar : a oferit o judecată a faptelor în lumina noilor date acumulate.

Victoria Eftimie-Andronescu